

**Bir Politik-Ekonomik Evrimin Kentsel Kayıtları:
Türkiye'nin Tarihsel Dönüşümünde Kentleşme Politikaları**

Urban Records of a Political-Economic Evolution:
Urban Policies in Turkey's Historical Transformation

A.Arda YÜCEYILMAZ¹

Hilal YÜCEYILMAZ²

Geliş tarihi: 15.05.2018, Kabul tarihi: 30.07.2018, Basım tarihi: 30.09.2018

Özet

Kent, toplumsal olanın inşa alanıdır. Pek çok toplumsal sistemin operasyonel alanı olarak kent olgusu, çeşitli yönleriyle sistemsel farklılaşmaların okunabildiği bir kaynak işlevi de görebilir. Bu bağlamda çalışma, Cumhuriyetin ilanından günümüze, Türkiye'nin politik-ekonomik sistemsel dönüşümünün, kentleşme politikaları ve kentsel mekan üzerindeki etkisini, ele almayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede, 1923-1950 dönemi, 1950-1960 dönemi, 1960-1980 dönemi, 1980-2002 dönemi ve 2002'den günümüze kadar olan dönem, Türkiye'de politik-ekonomik anlamda farklı karakterler taşıyan evreler olarak kentsel karşılıklarıyla ele alınmaktadır.

Anahtar Sözcükler *Türkiye, Kentleşme, Kentleşme Politikası, Politik-ekonomik Dönüşüm*

Abstract

City itself is the place of social construction. City phenomenon as an operational field of many social systems, can also function as a resource in which systematic differentiations can be read in various aspects. In this context, this study aims to evaluate the affects of Turkey's political-economic systemic transformation on urbanization policies and urban space. In this framework the period of 1923-1950, the period of 1950-1960, the period of 1960-1980, the period of 1980-2002 and the period from 2002 to present will be examined as phases of different political-economic characteristics with their urban counterparts.

Key Words *Turkey, Urbanization, Urban Policy, Political-economic Transformation*

¹ Adnan Menderes Üniversitesi, Söke İşletme Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü Dr. Öğr. Üyesi,

<https://orcid.org/0000-0001-9771-8630>
yuceyilmaz@adu.edu.tr

² Adnan Menderes Üniversitesi, Söke Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Dr.,
<https://orcid.org/0000-0003-3144-394X>
hilalyuceyilmaz@hotmail.com

Giriş

“Bir şehir inşa etmek ve yasalar yapmak” demektedir Platon, “...insanları erdeme yönelten en iyi araçlardır.” Onun daha iyi bir devlet ve yerleşik bir topluma ilişkin sorgulamasına ise bir ideal şehir tanımlaması eşlik eder.

Tarih boyunca İmparator Nero’dan Louis-Napoleon Bonaparte’a kent, her toplumsal düzenleme için siyasal akıl tarafından öncelikli bir araç olarak görülmüştür.

Her ne kadar günümüzün karmaşık toplumsal yapılarına ait erdemler Platon’unkilerden farklılaşmış ve pek çok anlamda yeniden tanımlanmış olsa da kentler ve kentleşme süreçleri bu alandaki araçsallıklarını korumaktadır.

Bu yüzden kent ve ona ilişkin politikalar, siyasal ajandalarda her zaman anlamlı bir yer tutmaktadır.

Türkiye’nin kentsel politikaları da ülkenin siyasal kayıtlarıyla kesişimlere sahiptir. Bu anlamda çalışma, Cumhuriyet’in kuruluşundan günümüze uzanan politik-ekonomik yol haritasının, kentleşme politikası üzerindeki yansımalarını diyalektik bir ilişki içinde değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada siyasal-dönemsel evrelerin belirlenmesinde temel olarak Keyder’in (2007) “Türkiye’de Devlet ve Sınıflar” adlı çalışmasında yer alan dönemsel kesitler takip edilmiştir. Bununla birlikte yazarlar, bu temel kesitleri günümüze kadar genişletmiş ve kentsel-politik karşılıklarıyla yeniden oluşturmuşlardır.

Bu çerçevede, 1923-1950 Dönemi, 1950-1960 Dönemi, 1960-1980 Dönemi, 1980-2002 Dönemi ve 2002’den günümüze kadar olan dönem, çalışmada temel kesitler olarak ele alınmıştır.

1. 1923-1950 Dönemi: Cumhuriyetin Kuruluşu ve Bir Modernizasyon Aracı Olarak Kent:

Kurtuluş Savaşı’nın ardından Türkiye ekonomisi, özellikle de işgücü kapasitesi harap bir haldeydi (Keyder, 2007:117). Cumhuriyetin ilanını takip eden dönemde Mustafa Kemal’in elinde güçlü bir modernizasyon planı; ülkesinde ise kırsal bir nüfus bulunuyordu. Cumhuriyet’in ilk nüfus sayımının kimi sorunları bir yana bırakılacak olursa (Bkz. Reuter, 1946: 778), nüfusun ancak %24’lük bir kısmı şehirlerde yaşamaktaydı (tuik.gov.tr). Bu kırsal nitelikteki tablo 2. Dünya Savaşı yıllarına kadar değişmeyecekti (Keleş, 1978: 27).

İmparatorluğun bakiyesi olan büyük şehirlerde ise önemli demografik değişimler söz konusuydu. Bu değişimlerin hiçbiri lehte değildi. İstanbul’un nüfusu 1.2 milyondan 700.000’e, İzmir’i de içine alan Aydın Vilayeti’nin nüfusu 1.6 milyondan 1.3 milyona düşmüştü. Burjuva sınıfı adeta kayıptı. Başka bir deyişle Batı’da bütün değişimlerin ardında yatan yapı Türkiye’de

yoktu (Keyder, 2007:101-103, Kongar, 2008: 299).

Modernizasyon ajandası bu şartlar altında Türkiye için pek çok yenilik ihtiva ediyordu. Ancak bir politika alanı olarak modernizasyon ülke için yeni değildi. 19. yüzyıl boyunca Osmanlı bürokrasisi değişimin, modernleşmenin yollarını sorgulamıştı (Karpas, 2006). Özellikle Tanzimat bürokrasisi modernleşme fenomeninin kentle olan bağını görmüş, anlamıştı. 19.yüzyıl boyunca Osmanlı'nın büyükşehirlerinin fiziksel dokusunda ve yaşam tarzında değişimler görülmekteydi (Ortaylı, 2007: 22-24).

Bununla birlikte, Cumhuriyet'in reform ajandası, modernleşmeyi yeni bir faza taşıdı. Bu anlamda önceki modernizasyonlardan, dine ve hanedanlığa dayalı meşruiyetten arınmış bir siyaset sistemi tanımlaması bakımından farklılaşmıştı (Keyder, 2007: 111). Nitekim Atatürk tarafından geliştirilen bu söylem, 1924 Anayasası'nda Cumhuriyetin altı temel ilkesinden biri olan "inkılapçılık" olarak kutsanmıştır (Karpas, 2006: 545).

Bütün bu süreç içerisinde kent fenomeni nerede konumlandırılabilir? Bu kapsamlı dönüşüm ajandasındaki rolü nedir?

Bu sorulara yanıt arayışımızda 13 Ekim 1923 tarihi önemli bir milada işaret etmektedir. Bu tarihte Cumhuriyet'in reformist vizyonuna uygun bir biçimde, yeni bir başkent belirlenmiştir. Böylece monarşik geçmişin kentsel sembolü İstanbul, yerini Ankara'ya bırakmıştır (Kemal Atatürk: 1960: 795).

Seçilen yer Anadolu'nun ortasında, neredeyse ıssız bir noktadadır. Öyle ki Falih Rıfki Atay, 1950'li yıllarda "şimdi bir Anadolu kasabasının bile o günkü Ankara kadar iptidai olduğunu sanmıyorum" diyecektir (Atay, 2016: 408). Ancak bu, yeni başkent için, bir bakıma aranan bir özellikti. Ankara, Cumhuriyet'in "kentsel tabula rasa"sıydı.

20. yüzyılın planlı başkentleri Canberra, Brasilia ve İslamabad'da olduğu gibi Ankara örneğinde de bu yeni başkent, uluslaşmayı dışa vurmak gibi bir misyonu olduğu görülür (Stephenson, 1970: 323'den aktaran, Tankut, 1988: 94).

Şüphesiz böylesi bir misyonu taşımak, yerine getirilmesi kolay bir görev değildir. Önemli adımlar atılır; Cumhuriyet Meclisi'nin çıkardığı "en adil ve yaratıcı yasalardan biri" olarak Büyük Kamulaştırma Yasası -583 sayılı yasa- (Tankut, 1988: 98), Hermann Jansen'in kazandığı 1927 tarihli Ankara İmar Planı yarışması (Yavuz, 1981: 26), 1928'de Ankara Şehri İmar Müdürlüğü'nün kurulması (Duru, 2012) bu adımlardan belki de en önemlileridir.

Bununla birlikte, yeni Cumhuriyet için yeni bir kent inşa etmek engelsiz bir yürüyüş değildir. Jansen'in Ankara için hazırladığı kesin imar planı 1932 yılında bakanlar kurulu tarafından onaylanır. Planın uygulanması süresince Jansen, danışman olarak da görevini sürdürür. Ancak 1938 yılında,

Atatürk'ün ölümünden yalnızca bir ay sonra, spekülasyona açık bir şekilde Jansen'in görevine son verilir.

Fehmi Yavuz, bu olayı, başta bir takım nüfuzlu kişiler olmak üzere, emlakçıların, çıkar çevrelerinin oyununu bozan kişiden kurtulmak için gerçekleştirdikleri politik bir hamle olarak değerlendirmektedir (Yavuz, 1981: 27).

Cumhuriyet'in karizmatik kurucu liderinin ölümüyle birlikte, başkentte arsa spekülasyonunun önünün açıldığı söylenebilir.

Gerçekten de kentsel arsa spekülasyonu, oldukça kısa bir süre içinde dönemin politik idealizminin karşısında belirir (Atay, 2016: 486). Bu "oldukça erken" karşılaşma, imar uygulamaları konusunda kurumsallaşma adımlarını önemli bir biçimde örseleyecektir.

Ankara'nın kuruluşunda ve imar çalışmalarında, ülke tarihinde, günümüze kadar gösterilen imar çabalarının en büyüğü sarfedilmiştir. Ancak şehir %60'a yaklaşan gecekondu oranı ve 40 milyar TL'nin üstündeki spekülatif değeriyle, kentsel özel toprak mülkiyetinin varlığı durumunda, geri kalmış ülkelerde kent planlaması çalışmalarının ne kadar ciddi olursa olsun, sınırlı bir başarı göstereceğinin somut bir örneğini teşkil etmektedir (Tekeli, 2009:32).

1930'da 1580 Sayılı Belediyeler Kanunu, 1933'de 2290 Sayılı Belediye Yapı Yollar Kanunu gibi önemli düzenlemeler yapılmış olsa da (Yayla, 1975: 11), sürecin istenildiği şekilde ilerlememiştir.

1940'lı yılların başlarında, bir değerlendirmesinde Zeki Sayar, "Bir yapı ve imar politikamız var mıdır?" diye sorarken, geçen yıllar zarfında "bilgili ve metodlu bir biçimde çalışılmadığını", "imar faaliyetlerinin bir prensibe bağlanıp, bir sistem geliştirilmediğini" ifade etmektedir (Sayar, 1943: 97).

Buna rağmen kent planı düzleminde değil; ama kamusal yapılar anlamında önemli bir mesafe katedilmiştir. Siyasal reformların yol haritasına uygun olarak kamusal yapı stoğu, ulusal bir karakter kazanmıştır. Mimar Vedat Tek ve Mimar Kemalettin'in başını çektiği Birinci Ulusal Mimarlık Akımı Cumhuriyetin ilk yıllarında kente pek çok değerli eser kazandırmıştır.

Cumhuriyet'in kuruluşundan 2. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar, Türkiye, savaşın getirdiği konjonktöre de bağlı olarak, uluslararası üne sahip, pek çok şehirci ve mimar için bir manyetizma alanı, hatta sığınacak bir yuva olacaktır. Bruno Taut, Clemens Holzmeister, Martin Wagner, Gustav Oelsner, Ernst Reuter gibi isimler bunlardan bazılarıdır.

Bütün gelişme sorunlarına rağmen, kent fenomeninin Cumhuriyet için taşıdığı sembolizm, devletçi-planlı ve eşitlikçi ekonomik politikalarla Anadolu'ya uzanmıştır.

Özellikle 1930'larla beraber demir-çelik, kağıt ve kimya sektörlerinin öncüsü olacak modern sanayi tesislerinin inşasına başlanırken, inşaat malzemesi ve çimento üretiminde de dikkate değer bir ilerleme katedilmiştir (Boratav, 1988: 55). Bu yeni sanayi merkezleri, bölgelerinde sosyal ve kentsel inşanın da temelini oluşturmuşlardır.

En önemli Sümerbank yatırımlarından biri olarak 1936'da kurulan Karabük Demir-Çelik Fabrikaları, dönemin sanayileşme adımlarının kentsel yansımalarını ortaya koyması açısından iyi bir örnektir. Yerleşimin erken dönem şehir planlama süreci, Sümerbank tarafından yürütülmüştür. Karabük'ün ilk planı, o dönemde İstanbul'da da çalışmakta olan, ünlü Fransız şehirci Leon Henry Prost'a yaptırılırken; Sümerbank kurduğu birçok fabrikayla, konut politikasını yönlendirmiş ve bunu pek çok ağır sanayi yatırım bölgesinde de tekrarlamıştır (Altınöz, 2015: 57).

2. 1950-1960 Dönemi: Çok Partili Demokrasi Arayışında Kent

1940'ların ikinci yarısı Türk siyasal hayatında yeni bir faza –çok partili demokrasiye- geçişin yıllarıdır. 1946'da kurulan Demokrat Parti, 14 Mayıs 1950 seçimleriyle “devletçi-seçkinciler”in iktidarını sonlandırmış, yerine “gelenekçi liberal” kimliği yerleştirmiştir (Kongar, 1999: 148).

1950 sonrasındaki temel değişiklik seçmen gücünün ortaya çıkışı olarak değerlendirilebilir. Cumhuriyet tarihinde gerçekleşen gerçek anlamda ilk serbest seçimlerin ardından, devletin politik-ekonomik ajandasında da yeni yönelimler kendisini hissettirecektir (Mango, 1995:27-29).

Bu dönemde gerçekleşen “Batı ile bütünleşme” düşüncesi ve pratiği, ekonomik anlamda liberalizmle örtüştüğünden ekonomi ve özel teşebbüs yeni bir momentum kazanmıştır. “Devlet eliyle özel kesimin desteklenmesi”, “yeni zenginler” yaratılarak burjuvazinin geliştirilmesi bu dönemin çıktıkları olarak görülebilir. (Kongar, 1999: 150-151).

Amerikan yardımı, tarımda makineleşme, yol ve baraj inşaatları ülkedeki yaşam kalitesine olumlu katkılar sağlamıştır (Mango, 1995: 28-29). Tarımda makineleşmenin yarattığı itici faktör ve şehirlerde yeni gelişen iktisadi canlılığın vaat ettiği istihdam olanakları, kırdan kente göçü bu dönemde tetiklemiştir (Keyder, 2007:169).

1940'larda görünür olmaya başlamış bir kentsel problem olarak “gecekondu” (Yavuz, 1952: 71), özellikle bu dönemde fiziksel bir yerleşim türüne evrilmiştir. “Gecekondu halkı” olarak anılan yeni bir toplumsal katman oluşmuştur. Bu süreç beraberinde kentsel toprakların yağmalanmasını, kentsel planların rafa kaldırılmasını ve kentsel rantın paylaşımında yasa dışı örgütlenmelerin egemenliğini beraberinde getirmiştir (Kongar, 1999: 151). Kentlerdeki eski köylüler için kentlileşebilmek büyük bir mücadele alanıdır ve uyum sağlayabilmek için köylülerin kendi kaynakları

ve enformel ilişkiler bu süreçte önemli bir rol üstlenecektir (Kıray, 2006: 234).

1950-60 arası dönemde siyasal popülizmin de bir uzantısı olarak, her seçim öncesinde politikacılar, şehrin bazı konforlarını, belediye hizmetlerini ve elbette bu kesimlerin yerleştikleri arsaların tapularını vermeyi vadetmişler, bu vaatlerini de bir ölçüde yerine getirmişlerdir (Keyder, 2007: 170).

Bu dönemde Türkiye çok partili yaşamı tecrübe ederken, popülizmle de tanışmış; kente ilişkin imar, seçmenle politikacı arasında hukuksuz bir pazarlık ve takas sujesine dönüşmüştür.

Bu dönem, 1950’li yıllara kadar oldukça yavaş seyreden kentleşme hızının artmaya başladığı bir dönem olarak kayıtlara geçecektir (Keleş, 2012: 60).

3. 1960-1980 Dönemi: Planlı Ekonomiye Geçiş ve Kentsel Politika

1957 seçimlerini izleyen dönemde ekonomik ve siyasal karmaşa ülkeyi bir askeri darbe ortamına sürüklemiştir. 27 Mayıs 1960’da “devletçi-seçkinci” bir eylem olarak ordu yönetime el koyar. 1961’de halk oylamasına sunulan yeni bir anayasayla Türk siyasal hayatında yeni bir faza geçilir. 1961 Anayasası, 1924 Anayasasından farklı olarak “sosyal refah devleti” anlayışını getirecektir. Bu, önceki ekonomik yönelimden farklı bir yöne çıkaracak, bir yol haritası demektir (Kongar, 1999: 154-162).

1960 sonrası belirleyen en önemli politik-ekonomik yönelim, planlı dönemin başlamış olmasıdır. Devlet Planlama Teşkilatı’nın hazırlayacağı planlar, Türkiye’nin sonraki adımlarında belirleyici olacaktır.

Öyleyse Türkiye’de planlama devrini başlatan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967) nasıl bir siyasal arka plana ve ekonomik argümana sahiptir? Nasıl bir kentsel Türkiye’ye bakmaktadır? Kentsel hedefleri nelerdir?

Öncelikle planın “devletçi-seçkinci” bir gelenekten gelen İsmet İnönü başkanlığındaki bir ortak hükümet zamanında hazırlandığını hatırlamak gerekir. Planlı evrenin bu ilk planlama belgesi, hedeflerin karma ekonominin imkanları içinde gerçekleştirileceğini vurgulamaktadır.

Planın temel tespitleri, hükümetin karşı karşıya bulunduğu kentsel tablonun hiç de parlak olmadığını göstermektedir;

- Ülkede hala imar planı, harita ve kadastro noksanlığı bulunmaktadır.
- Konutların %30’u oturulamayacak durumdadır.
- Köyden kente göç devam etmektedir.
- Gecekondu sorunu hala ortadadır.

• Kanalizasyon İstanbul, Ankara gibi büyükşehirler başta olmak üzere bütün yerleşimlerde büyük bir sorundur.

• Şehircilik yatırımları konusunda belediyeler yetersizdir.

Bu tablo karşısında kentlerde göç dalgasını karşılayacak düzeyde dengeli istihdam olanaklarının sağlanması, ucuz sosyal konut arzının desteklenmesi, hızlı bir biçimde sanayileşmek, planın önemli kentsel hedefleri arasında sayılabilir (Devlet Planlama Teşkilatı, 1963).

Böylesi bir kentsel ajandayla birlikte 1960'ların ilk yarısı siyasi bir türbülansla, koalisyon hükümetleri idaresiyle geçmiştir. 1965 yılı itibariyle Türkiye'nin toplam kentsel nüfusu 9 milyonun biraz üzerindedir. Nüfusu 10.000'in üzerinde 199 yerleşime sahiptir. Bu yerleşimlerin nüfusu ülke nüfusunun %28,3'lük bir kısmına karşılık gelmektedir. Ülke nüfusu, 1965'e kadar 1927'deki düzeyinin ancak iki katına çıkmış bulunurken; kentsel nüfus dört katına yükselmiştir (Tekeli, 2009: 29). Bu artış, kentün giderek daha çok insanı ilgilendiren bir sorun ve politika alanı oluşuna işaret etmektedir.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972) ise "gelenekçi-liberal" çizginin devamı olan Adalet Partisi iktidarı zamanında hazırlanmıştır. Göç, gecekondular, kalitesiz konut gibi sorunların İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında da kronik bir şekilde yerini koruduğu görülmektedir (Devlet Planlama Teşkilatı, 1967).

Bununla birlikte planda, kent ve köy ayrımında, kenti tanımlamak üzere nüfus kriterinin getirildiği ve 10.000'lik bir nüfusun, temel eşik sayıldığı görülmektedir.

Kentleşme, Türkiye için olumlu bir eğilim olarak kabul edilmiş; desteklenmesi zorunlu görülmüştür. "Dengeli kentleşme" hedefi Plana taşınırken, kırsal ve kent arasında bütünlük sağlayıcı bir ölçek olarak bölge kavramı öne çıkarılmıştır. Tüm bunlarla birlikte "kentleşme" sorunlarına dönük bir yaklaşım da planda dikkat çeken unsurlar arasındadır (Devlet Planlama Teşkilatı, 1967).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977) ise yeni bir strateji getirmiyor, Birinci ve İkinci Kalkınma Planlarının getirdiği kimi yaklaşımları tekrarlıyordu. Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik bunalım, siyasi istikrarsızlıkla birleşmişti. 1978 yılında kabul edilmesi gereken Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı da bu yüzden bir yıl gecikmeli olarak hazırlanabildi (Kongar, 1999: 367).

Plan, 1980 itibariyle ülkede kent ve kırsal nüfuslarının eşitleneceğini tespit etmekteydi. Hızlı kentleşmenin yol açtığı kırsal-kent dikotomisinin "hakça" bir gelişme yöntemiyle giderileceğini vurgulamaktaydı. Bunu sağlamak üzere de "köykent" önerisi ortaya atılmıştı (Devlet Planlama Teşkilatı, 1979).

Ancak ülkede yönetilemez duruma gelen siyasal gerilimin, ekonomik kriz tablosuyla birleşimi 1979 yılında dönemin hükümetini sonlandırmış ve planı etkisizleştirmiştir. Sonrasında 1980'li yıllar, Türkiye'nin politik-ekonomik anlamda tamamen yeni bir yol benimseyeceği bir evreyi başlatacaktır. Bu evre, kentsel politikalar için de yeni bir döneme işaret eder.

4. 1980-2002 Dönemi: Ekonomik Liberalizasyon ve Kentsel Politika

Türkiye 1980 yılına, yeni bir hükümet ve 24 Ocak Kararları olarak bilinen ekonomik istikrar programıyla girdi. Bu program, uluslararası sermayeyle yapısal uyum perspektifi taşıyordu. Ancak dönemin hükümeti sermaye çevrelerinin taleplerini, sistemli ve sürekli olarak emek aleyhtarı bir biçimde uygulayabilecek araçlardan yoksundu. Sonuç olarak, ülke 12 Eylül 1980'de askeri bir darbeye bir rejim değişikliği yaşadı. 24 Ocak programının önündeki bu "araçlar" sorunu, böylece ortadan kalkmış oldu. 12 Eylül rejimi, sonraki üç buçuk yıl boyunca, ülkenin iktisat politikasını işgücü piyasasını "askeri" bir denetim altında tutarak, sermayenin istediği yönde gerçekleştirdi. 12 Eylül rejimi, programı hazırlayan Turgut Özal'ı, resmi olarak "ekonominin patronu" konumuna getirdi. Özal, 80'li yıllar boyunca iktisat politikalarının belirlenmesinde, önce başbakanlık müsteşarı, başbakan yardımcısı ve daha sonra da başbakan olarak baş rolü üstlendi (Boratav, 1988: 121-122).

24 Ocak Kararlarıyla, liberalizasyona yönelen bir ithalat rejimi, ihracatın ulusal bir öncelik haline getirilmesi, ağır sanayi ve temel mallara dönük kamu yatırımlarının tasfiyesi, KİT'lerin özelleştirilmesi, temel mallardaki sübvansiyonların kaldırılması Cumhuriyet'in iktisat politikasının temel unsurları haline geldi (Boratav, 1988: 123).

Böylece Cumhuriyet'in kuruluş yıllarından itibaren, zaman zaman bazı sapmalarla da olsa izlenen kalkınma stratejisi terkedilmiş ve Yeni Sağ kaynaklı politikalara yönelinmiştir (Sezen, 1999: 201).

Bu kritik değişim ülkenin kentleşme hareketleri ve kentsel politikaları üzerinde de değişikliklerin önünü açacaktır. Kente ilişkin pek çok yasal düzenlemenin yeniden ele alınacağı bu evrede kent fenomeni, 10 yıllar içerisinde oldukça farklı bir form edinecektir.

Dönemin hemen başında, 1981'de çıkarılan Toplu Konut Yasası önemli bir adım olarak değerlendirilebilir (Kongar, 1999: 560).

Yeni rejimin ürettiği 1982 Anayasası da, kentleşme politikası açısından daha önceki anayasalarda bulunmayan türde bir hükmü barındırmaktadır. Yerleşme özgürlüğü ile ilgili 23. Madde, sözkonusu özgürlüğün "sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlamak, sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek amacıyla" "yasayla sınırlandırılabilceğini" ifade etmektedir. Her ne kadar bu düzenleme, düzenli kentleşme konusunda özel yasaların

çıkartılabilmesini mümkün hale getirmiş olsa da, uygulamada siyasal rekabet böylesi bir düzenleme olasılığını sürekli olarak ihtimal dışı bırakmıştır (Keleş, 2012: 76).

1984 yılında toplu konut fonlarının yönetimi için, özerk bir Toplu Konut İdaresi kurulumu (Kongar, 1999: 560). İronik bir biçimde aynı yıl içinde Meclis, Gecekondu Affı yasası olarak bilinen 2981 sayılı kanunu da çıkartmıştır.

Bir yıl sonra yürürlüğe giren Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989) ise kentleşmenin mekanda dengeli dağılımını sağlamak amacıyla, ekonomik potansiyele sahip, nüfusu 50.000 ile 500.000 arasında bulunan, orta büyüklükteki kentleri önceliklemiştir. Teşvikler yoluyla büyükşehirlerdeki ekonomik faaliyetlerin mümkün olduğunca küçük illere yayılacağını vurgulamıştır. Bunu gerçekleştirirken de kentler arasında sektörel bazda bir uzmanlaşmaya gidilmek istenmiştir (Devlet Planlama Teşkilatı, 1985). Bu durum, yerel birimlerin uluslararası mekansal işbölümünde, karşılaştırmalı üstünlüklerini de kullanarak, diğer yerleşmelerle yarışmaları olarak adlandırılan “yarışan yerellikler modeli” ile ilişkilendirilebilir (Şengül, 2003: 203).

Bu Plan Döneminin hemen başında, 1985’de 3194 Sayılı İmar Kanunu yürürlüğe girmiş ve imar planlarının belediye meclislerince onaylanarak geçerlilik kazanacağı hükmü getirilmiştir. Böylece 1936’dan beri geçerli olan merkezi yönetimin imar planları üzerindeki tekil onay yetkisi ortadan kaldırılmıştır.

Ancak imar konusundaki bu adımlara rağmen, bu dönemde hükümetin gecekondu sorunu konusunda, oldukça liberal bir tavır aldığı görülmektedir. Gecekondu yasallaştırılmaya çalışılmış ve Gecekondu Affı Yasası geniş ölçüde uygulanmıştır (Keleş, 2012: 523).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (1990-1994) ise bir önceki planın kentleşme perspektifinin korunduğu görülmektedir. Dengeli şehirleşme hedefi, orta büyüklükte şehirlerin geliştirilmesi düşüncesi bu planda da etkilidir (Devlet Planlama Teşkilatı, 1989).

Neredeyse her iki plan dönemini de içeren 1985-1992 yılları arasında ülkede yılda ortalama 85 yeni belediye kurulmuştur (Güler, 1998: 183). Belediye’nin kentsel yaşamı yönetmek üzere kurgulanmış bir örgüt türü olduğu gözönünde bulundurulacak olursa, 1980 sonrası dönemin hızlı kentleşme konusundaki yönelimi daha belirginleşecektir.

Bununla birlikte 1987-1994 yılları arasında kentsel yerlerde gelir dağılımı adaletsizliği artmış; yalnızca en zengin %20’lik dilim gelirini yükseltirken, diğer dilimlerin toplam gelirden aldığı pay azalmıştır (Devlet Planlama Teşkilatı, 2000:16).

Kentsel altyapı kaynaklı sorunlar ve yolsuzluk derin kriz alanları oluşturmaktadır. 1990'ların hemen başında ülkenin en kalabalık şehri İstanbul, su kesintileriyle ve yolsuzluk skandalıyla gündeme gelmektedir.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1996-2000) ise sanayileşme, kentleşme ve dışa açılmanın sonucunda yaşanan hızlı sosyal değişimin belirgin bir biçimde kendisine yer bulduğu görülmektedir. Planda kültürel zenginliğin, korunması ve geliştirilmesinin, bunu sağlayacak ortamın yaratılmasının, büyük önem taşıdığı vurgulanmaktadır (Devlet Planlama Teşkilatı, 1995). Serbest piyasa mekanizmasını oluşturmak üzere gerçekleştirilen şok terapisinin 16. yılında, “kültürel zenginlik” ve “bunu sağlayacak ortam” S.O.S. vermiştir.

“Arabeskleşme” olarak adlandırılan bu süreç, pek çok kentte feodal değerler sistemine dayalı tarım kültürünün, kırsalda egemen olan geleneklerini reddeden; fakat sanayi toplumunun değerler sistemine sahip kentsel bir kültürü de benimsemeyen, geçici gibi görünen, melez ve yoz bir kültür ortaya çıkarmıştır. Bu kültür içerisinde kentsel normlar, giderek zemin kaybına uğrarken; kent hukuku dışındaki alanlar, siyasal bağlar kurarak yükselmektedir (Kongar, 1999: 579-580).

Bu süreçte ülkenin içinden geçtiği 1994, 2000, 2001 ekonomik krizleri bu tabloyu derinleştirmiştir. 2001 yılında Uluslararası Para Fonu'nun desteği ile “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” makro düzeyde yeni düzenlemelerin önünü açmıştır (Kol ve Karaçor: 2012: 381). Ekonomik türbülanslara, politik istikrarsızlıkların da eşlik ettiği bu dönemin sonunda, kentsel politikanın pek çok alanında yeniden yapılanma arayışı başlayacaktır.

5. 2002'den Günümüze: Yeniden Yapılanma ve Kentin Yeniden İnşası

3 Kasım 2002 seçimleri, Türkiye'deki siyasal tabloyu tamamen değiştirmiş, Adalet ve Kalkınma Partisi'ni (AKP) tek parti olarak iktidara taşımıştır. Parti, 2015 genel seçimlerinde de iktidarını korumuş ve ülkenin yönetsel mimarisi üzerindeki dönüştürücü etkisini sürdürmüştür. Bu etkinin niteliği ve büyüklüğü, 2002 sonrası dönemi, kentsel siyaset anlamında müstakil bir dönem olarak ele almayı gerektirir.

Bu yeni dönemin arifesinde seçimlerden bir yıl önce yürürlüğe giren, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), ülkenin kentsel kompozisyonu hakkında önemli bir projeksiyon sunmaktadır. Buna göre plan, yıllık ortalama şehirleşme hızının %4,7 seviyesinde gerçekleştiği ve kentsel nüfusun 2000 yılı sonu itibarıyla 43 milyonu biraz aştığı tahmininde bulunmaktadır. Bu ise nüfusun %66,4'ünü kentlilerin oluşturduğu anlamına gelmektedir (Devlet Planlama Teşkilatı, 2000). Bu demografik tabloya uygun olarak, AKP'nin izleyeceği reform ajandasında kent, oldukça önemli bir yer tutacaktır.

Öyle ki partinin 2002 seçim beyannamesinde hızlı ve çarpık kentleşme, ahlaki yozlaşma ve yolsuzlukların temel sebepleri arasında gösterilmektedir. Büyükşehir ve ilçe belediyeleri arasında görev-yetki paylaşımının yeniden düzenleneceği, belediyelerin insan kaynakları ve teknik alt yapılarının güçlendirileceği gibi reform başlıkları beyannamede yer bulmuştur (Ak Parti, 2015: 58,112).

Seçim sonrasında kurulan 58. Hükümet programında da kentli hakları ve kente karşı işlenen suçlar (...) konusunda halkın katılımının ve denetiminin etkin bir biçimde sağlanacağı vurgulanmıştır (tbmm.gov.tr).

AKP Hükümeti'nin Acil Eylem Planı'nda ise hükümet programında vurgulanan çerçeveye ek olarak, yerel düzeyde sivil toplum katılımını sağlayacak kent konseylerinin ve hizmeti etkin şekilde götürecektir bölgesel kalkınma kurumlarının oluşturulacağı bildirilmiştir (Şengül, 2003: 206). Bu doğrultuda 2003 sonrasında partinin gerçekleştirdiği pek çok düzenlemede - neo-liberal politikaların yükselen bir kavramı olarak- yönetişimin izlerine rastlanacaktır (Çukurçayır, 2013: 203).

Bu çerçevede 2004'te 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 2005'te 5393 Sayılı Belediye Kanunu ve 5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu, kente ilişkin düzenlemelerin ne denli hızlı bir biçimde yapıldığını gösteren örneklerdir.

Böylece küreselleşmenin getirdiği piyasalaşma, özelleştirme ve işletmecilik nosyonları, yerleşme ile tamamlanmak istenmiştir (Sadioğlu ve Ömürgönülşen, 2011: 131).

AKP hükümeti döneminde hazırlanan ilk Beş Yıllık Kalkınma Planı ise 2007 yılında yürürlüğe girecektir. Ancak bu plan, (Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı 2007-2013), dikkat çekici bir biçimde kentleşmeye ilişkin sorunlara son derece yüzeysel bir biçimde değinecek ve herhangi bir kentsel strateji önermeyecektir.

Aynı yıl Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanan "Türkiye Turizm Stratejisi 2023" adlı rapor ise iktidarın kent fenomenine yaklaşımının, daha belirgin izlerini taşımaktadır. Bu belgede kentsel ölçekte markalaşmanın altı çizilmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007). Daha önce "yarışan yerellikler modeli"yle ilişkilendirilen, kentlerin sektörel uzmanlıklara yönlendirilmesi anlayışı, böylece daha da inceltilmiş ve "marka kent stratejisine" dönüştürülmüştür. Genel olarak işletme, özel olarak da pazarlama disiplininin terminolojisi, bu evrede kentsel-yönetimsel bağlama nüfuz etmektedir.

Bu plan döneminde, plan belgesinde hissedilen kentsel strateji noksanlığı 2009 yılında Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen, geniş katılımlı Kentleşme Şurası ve sonrasında ortaya konulan Kentsel Gelişme

Stratejisi (2010-2023) belgesiyle giderilmeye çalışılmıştır.

Stratejinin ana eksenini; mekansal planlama sisteminin yeniden yapılandırılması, yerleşmelerin mekan ve yaşam kalitelerinin artırılması, yerleşmelerin ekonomik ve toplumsal yapılarının güçlendirilmesi olarak belirlenmiştir (kentges.gov.tr).

Kentsel Gelişme Stratejisinin hazırlanmasında Birleşmiş Milletler'in HABITAT Mekansal Planlama Rehberi'nin, Gündem-21 ve ilgili strateji eylem planlarının, Avrupa Kentsel Şartı'nın, Avrupa'nın Mekansal Gelişmesi İçin Rehber İlkeler'in ve Avrupa Mekansal Gelişme Perspektifi'nin dikkate alındığı vurgulanmaktadır (kentges.gov.tr). Bu açıdan belge, bu dönemde kent kavrayışının aldığı küresel formu ve çok katmanlı yönetim ilişkisini yansıtmaya açısından da dikkat çekicidir.

2011 Genel Seçimleriyle birlikte, Türkiye'de kent tartışmalarının yeni bir faza geçtiği söylenebilir. Seçimlerin hemen öncesinde iktidar partisinin “çılgın proje” olarak tanıttığı “Kanal-İstanbul Projesi” ikinci bir İstanbul Boğazı projeksiyonuyla dikkat çekmiştir. İzleyen dönemde yabancı yatırımcıların muhtemel kanal güzergahından büyük miktarda arazi satın aldığı ve bölgedeki arsa fiyatlarının iki yılda on kat yükseldiği haberleri basında yer almıştır (sabah.com.tr, 2015). Projenin kamuoyuna duyurulmasının üzerinden beş yıl geçmesinin ardından merkezi idare, muhtemel “birkaç güzergahın bulunduğu ve bunlardan birinin olacağı” açıklamasında bulunacaktır (ntv.com.tr, 2016). Bu durum başkent Ankara'nın inşa edilmeye başlandığı yıllarda Cumhuriyet'in tanıştığı kentsel arsa spekülasyonunun evrimini göstermesi açısından dikkat çekici bir örnektir.

2012 yılında ise, kentsel alanine ve gelişmenin yönetimine ilişkin iki önemli yasa daha çıkarılmıştır. 6360 Sayılı “On Üç İilde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ve “6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun”la kentsel alan radikal düzelemelere konu olmuştur.

6360 Sayılı Kanunla toplam nüfusu 750.000'den fazla olan illerin il belediyelerinin, büyükşehir belediyesine dönüştürülmesi sağlanmış (Adıgüzel ve Tek, 2014: 78) ve mevcut 16 büyükşehir belediyesine yenileri eklenerek, bu sayı 2013 itibarıyla 30'a yükseltilmiştir. Yapılan düzenlemeyle, il özel idarelerinin üçte birinin; belediyelerin yarısından fazlasının kapatılması öngörülmüştür. Türkiye'nin yerel idare yapılanmasında önemli bir değişikliğe işaret eden kanun (Çalçaltı, 2014: 50); kentsel anlamda yerellik, temsiliyet ve katılım öncelikleri açısından oldukça tartışmalı sonuçları da beraberinde getirmiştir (Dede vd. 2014: 370).

Diğer taraftan 6306 Sayılı kanunla, afet riski altındaki alanlarda bilimsel

ve sanatsal norm ve standartlara uygun, sağlıklı, güvenli yaşama çevrelerini teşkil etmek üzere iyileştirme, tasfiye ve yenilemelere ilişkin temel çerçeve belirlenmiştir.

Bu çerçevede yasanın uygulamasının 20 yıla yayılması ve 6,5 -7 milyon konutun dönüştürülmesi öngörülmektedir (Bilecen, 2015: 149-150). Bu tablo, inşaat ve bankacılık sektörü için kent olgusunu yepyeni bir yerde konumlandırmaktadır.

Bu gelişmeler ışığında hazırlanan Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda da "kentleşmeyi büyümenin odağına taşıyan yaklaşımların gelişmesi"nin altı çizilmektedir. Kentleşme sürecini, büyüme ve kalkınma politikalarıyla bütünleştirebilen ülkeler için, önemli fırsatların olduğu vurgulanmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 12).

Sonuç Yerine

Cumhuriyet'in kentsel politikaya ilişkin kayıtları; politik-ekonomik geçişlerin kent ve kentleşme üzerinde belirgin izler bıraktığını göstermektedir. Cumhuriyetin 95 yıllık politik-ekonomik evriminde kente ve kentleşmeye yüklenen anlamın değiştiği görülmektedir.

Cumhuriyetin kuruluşunu izleyen dönemde kentin bir modernizasyon aracı olarak politik bir misyon üstlendiği ve kalkınmada eşitlikçi (egalitarian) bir yaklaşım için de temel bir ölçek olarak seçildiği anlaşılmaktadır. 1923'ten 1950'ye uzanan bu dönemde kentsel formun, Cumhuriyet idealizminin mekânsal fonunu teşkil etmesi öngörülmüştür.

1950'de çok partili siyasal hayata geçiş, ülkenin demokratik geleceğinin inşası için büyük bir adım olmuştur. Bununla birlikte özellikle yerel düzeyde siyasal rekabet, kentsel siyasette popülist bir evreyi de tetiklemiştir. Bu dönemde kentleşme hızı artmaya başlamış ve kente ilişkin imar, seçmenle politikacı arasında hukuksuz bir pazarlık ve takas süjesine dönüşmüştür. Bu durum, izleyen yıllarda ülkenin kentsel alanlarında görülecek pek çok sorunun temelinde önemli bir yer tutacaktır.

1960'lı yıllarla birlikte Türkiye için planlı ekonomik kalkınma dönemi başlamıştır. Sanayileşme büyük bir öncelikle siyasal ajandada yerini almışken, onun bir fonksiyonu olarak kentleşme de beraberinde yeni sorun alanlarını getirmektedir. Ancak siyasal sistemin oldukça istikrarsız seyrettiği bu yıllarda planlı kalkınmanın kentsel yansımaları olumlu sonuçlar almaktan uzaktır.

1980'li ve 90'lı yıllar ise geçmiş dönemlerden keskin bir kopuşu temsil etmektedir. Yeni Sağ kaynaklı politikalara yönelindiği bu dönem, kent formunu yeniden oluşturacak ve kentsel yaşamı derin bir biçimde dönüştürecektir.

Türkiye'nin siyasal yaşamında yeni bir evreye geçişi temsil eden 2002

seçimleri ise önceki dönemin ideolojik yönelimine yeni bir momentum kazandırmıştır. İktidarın reform ajandasındaki piyasalaştırma, özelleştirme, işletmecilik ve yerleşme öncelikleri kentsel toprağın ekonomik değerini bir bakıma yeniden tanımlamıştır. Bu yeni değerlemede kentsel toprak, sosyal, kültürel ve tarihsel taşıyıcılığından önce ekonomik –ve çoğu zaman spekülatif- bir girdi olarak, toplumsal ilişkilere konu olmaktadır. Kentleşme siyasi bir seçim olarak büyümenin odağına taşınırken; kentsel forma ilişkin sembolizmle mekanın muhafazakar ideolojiyle yeniden inşası ön plana çıkartılmıştır.

Bu bağlamda, Türkiye'nin Cumhuriyetin ilanından günümüze uzanan süreçte, farklılaşan politik-ekonomik yönelimlerinin, ülkenin kentleşme politikaları ve kentsel mekan üzerinde okunabilir izler bıraktığı ifade edilebilir.

Kaynakça

- Adıgüzel, Ş. ve Tek, M. (2014) 6360 Sayılı Yasa ve Türkiye'nin Büyükşehir Belediyesi Sisteminde Değişim: Hatay Örneği, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 23(3), 3-102.
- Ak Parti (2015), *2002 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi, Tanıtım ve Medya Başkanlığı*, Ankara.
- Altınöz, M. Ö. (2015) Sümerbank'ın Karabük'ün Konut Politikasındaki Rolü, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 24(2), 49-62.
- Atatürk, M. K. (1960) *Nutuk*, Cilt II, Maarif Basımevi, İstanbul.
- Atay, F. R. (2016) *Çankaya*, Pozitif Yayınları, İstanbul.
- Ayman Güler, B. (1998) *Yerel Yönetimler: Liberal Açıklamalara Eleştirel Yaklaşım*, Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını No: 280, Ankara.
- Bilecen, T. (2015) Yeni Afet Yasasında Hukuksal ve Demokratik Esneklik, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(3), 145-158.
- Boratav, K. (1988) *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Çalcalı, Ö. (2014), *6360 Sayılı Kanunun Türkiye'de Yerel Yönetimler Sistemine Getirdiği Değişiklikler*, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 23(4), 49-68.
- Çukurçayır, M. A. (2013) Yerel Yönetişim Üzerine Notlar /Genç, F. N. (der.) *Yönetişim: Türk Kamu Yönetimine Yansımaları*, Çizgi Kitabevi, Konya, 191-206.
- Dede, K., Sadioğlu, U., Yüceyılmaz, A.A. (2014) 2014 Yerel Seçimleri Işığında Kapatılan Belde Belediyeleri: Değirmendere'de Yerellik ve Temsiliyet Sorunu, *12. Kamu Yönetimi Forumu Bildiriler Kitabı*, (e-kitap) ISBN: 978-975-8254-538, 370-381.
- Devlet Planlama Teşkilatı (1963) *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı (1967) *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972*, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı (1979) *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)*, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı (1984) *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)*, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı (1989) *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)*, Ankara.

- Devlet Planlama Teşkilatı (1995) *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı* (1996-2000), Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2000) *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı* (2001-2005), Ankara.
- Duru, B. (2012) Mustafa Kemal Döneminde Ankara'nın İmarı / Şenol Cantek, F. (der.) *Cumhuriyet Ütopyası: Ankara*, Ankara Üniversitesi Yayınevi, Ankara, 173-192.
- Kalkınma Bakanlığı (2013) *Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı* (2014-2018), Ankara.
- Karpat, K. H. (2007) *Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma* (Çev. Dilek Özdemir), İmge Kitabevi, Ankara.
- Keleş, R. (1978) *100 Soruda Türkiye'de Şehirleşme, Konut ve Gecekondu*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Keyder, Ç. (2007) *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kıray, M. (2006) *Toplumsal Yapı, Toplumsal Değişme*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Kol, E. N., Karaçor, Z. (2012) 2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve İstihdam Üzerine Etkileri, *Maliye Dergisi*, 162, 379-395.
- Kongar, E. (1999) *21. Yüzyılda Türkiye, Remzi Kitabevi*, İstanbul.
- Kongar, E. (2008), *Devrim Tarihi ve Toplum Bilimi Açısından Atatürk*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Mango, A. (1995), *Türkiye'nin Yeni Rolü* (Çev. Erhan Yükselci- Şükrü Demircan), Ümit Yayıncılık, Ankara.
- Ortaylı, İ. (2007) *Batılılaşma Yolunda*, Merkez Kitaplar, İstanbul.
- Reuter, E. (1946) Şehirlerimizin Nüfus Gelişmesi, *Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi*, 1(4), Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 775-790.
- Sadioğlu, U ve Ömürgönülşen, U. (2011) Yerel Yönetimlerin Personel Sistemlerinde Reform Çalışmaları: Alman ve Türk Deneyimlerinden Yansıyan Eğilimler ve Türkiye İçin Çıkarılabilecek Bazı Dersler, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1) 129-171.
- Sayar, Z. (1943) Bir Yapı ve İmar Politikamız Var mıdır?, *Arkitek*, Sayı: 137-138, 97-98.
- Sezen, S. (1999) *Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye'de Planlama*, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Yayınları, No:293, Ankara.

- Sezen, S. (1999) *Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye'de Planlama*, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayın No: 293, Ankara.
- Stephenson, V.G. (1970) Two Newly Created Capitals: Islamabad and Brasilia, *Town Planning Review*, April 41(4) 317-332.
- Şengül, T. (2003) Yerel Devlet Sorunu ve Yerel Devletin Dönüşümünde Yeni Eğilimler, *Praksis*, 9, Kış/Bahar, Ankara.
- Tankut, Gönül (1988), Ankara'nın Başkent Olma Süreci, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, 8(2), 93-104.
- Tekeli, İ. (2009) *Kentsel Arsa, Altyapı ve Kentsel Hizmetler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Yavuz, F. (1981) Başkent Ankara ve Jansen, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 7(1), Ankara, 25-33.
- Yavuz, F.(1952) *Ankara'nın İmarı ve Şehirciliğimiz*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 21-3, Ankara.
- Yayla, Y. (1975) *Şehir Planlamasının Başlıca Hukuki Meseleleri*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No: 2098, Fakülteler Matbaası, İstanbul.
- <https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP58.htm> (17.3.2016)
- Türkiye İstatistik Kurumu (b), “Şehir ve Köy Nüfusu, 1927-2000”, http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=202 (16.3.2016)
- http://www.kentges.gov.tr/_dosyalar/kentges_tr.pdf (16.3.2016)
- http://www.ntv.com.tr/turkiye/binali-yildirimdan-kanal-istanbul-uyarisi,J-Tr_j62DU-wsBLwQytRqg?_ref=infinite (10.3.2016)
- <http://www.sabah.com.tr/ekonomi/2015/03/25/kanal-istanbula-yabanci-akini> (10.3.2016)